

Favqulodda vaziyatlar xavfi tug'ilganda va sodir bo'lganda aholini ko'chirish tadbirlarini tashkillashtirish ilmiy-amaliy maqola

Umidjon Jo'ra-o'g'li Egamnazarov
Olmaliq shahar Hayot faoliyati xavfsizligi o'quv markazi

Annotatsiya: Maqolada favqulodda vaziyatlar xavfi tug'ilganda va sodir bo'lganda aholini xavfsiz hududlarga ko'chirish tadbirlarini tashkil etishning tashkiliy-boshqaruv, axborot, transport-logistika, tibbiy, muhandislik va ijtimoiy jihatlari tahlil qilinadi. Evakuatsiya faqat aholini xavfli hududdan chiqarish jarayoni emas, balki xavfni oldindan baholash, qaror qabul qilish, aholini ogohlantirish, yig'ish, yo'naltirish, tashish, qabul qilish, vaqtincha joylashtirish va qayta hisobga olishni o'z ichiga oladigan yagona boshqaruv sikli sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada evakuatsiyani boshqarishning yetti bosqichli amaliy modeli taklif etilib, har bir bosqich uchun asosiy vazifalar, nazorat ko'rsatkichlari va amaliy tavsiyalar beriladi. Zaif guruhlarini ustuvor tartibda ko'chirish, zaxira marshrutlarini shakllantirish, ko'p kanalli xabar berish va mashg'ulotlar orqali tayyorgarlik darajasini baholash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: favqulodda vaziyat, aholini ko'chirish, evakuatsiya, fuqaro muhofazasi, xavfni baholash, aholini ogohlantirish, yig'ish punkti, evakuatsiya marshruti, transport ta'minoti, vaqtincha joylashtirish

Scientific-Practical Article on Organizing Population Evacuation Measures in the Event of Potential or Actual Emergencies

Umidjon Jura-og'li Egamnazarov
Olmaliq City Life Safety Training Center

Abstract: The article analyzes organizational and managerial mechanisms for evacuating the population when an emergency is imminent or has already occurred, with particular attention to risk assessment, warning, assembly, transport and logistics, reception, and temporary accommodation. Evacuation is considered as an integrated management cycle rather than merely the physical movement of people from a dangerous area. A seven-stage evacuation management model is proposed, covering risk assessment, decision-making, warning, assembly, movement, reception, and post-

evacuation control. Practical recommendations are provided for protecting vulnerable groups, maintaining reserve routes and communication channels, coordinating transport resources, and evaluating preparedness through exercises.

Keywords: emergency, evacuation, population protection, civil protection, risk assessment, warning, assembly point, evacuation route, transport support, temporary accommodation

1. Kirish

Favqulodda vaziyatlar tabiiy, texnogen va boshqa xavfli jarayonlar natijasida aholi hayoti va sog'lig'iga, infratuzilmaga hamda hududlarning barqaror faoliyatiga jiddiy tahdid tug'dirishi mumkin. Bunday sharoitda aholini o'z vaqtida xavfsiz hududga ko'chirish inson hayotini muhofaza qilishning eng muhim tashkiliy choralaridan biridir. Ko'chirishning samaradorligi faqat transport vositalari soniga emas, balki xavfni oldindan aniqlash, boshqaruv organlarining o'zaro hamkorligi, xabar berish tezligi, marshrutlarning tayyorligi, tibbiy va logistika ta'minoti hamda qabul qiluvchi hududlarning tayyorgarligiga bog'liq.

Amaliyotda evakuatsiya jarayonida bir nechta masala bir vaqtning o'zida hal qilinadi: xavf manbai va uning tarqalish ehtimoli baholanadi, ko'chiriladigan hudud chegaralari belgilanadi, aholi ogohlantiriladi, yig'ish punktlari ishga tushiriladi, transport oqimi boshqariladi, maxsus ehtiyojli shaxslar uchun alohida yordam tashkil etiladi va aholi qabul qiluvchi hududlarda ro'yxatga olinadi. Shu sababli evakuatsiyani yagona boshqaruv sikli sifatida rejalashtirish ilmiy-amaliy jihatdan muhimdir.

2. Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning maqsadi - favqulodda vaziyatlar xavfi tug'ilganda va sodir bo'lganda aholini ko'chirish tadbirlarini tezkor, xavfsiz va uzluksiz tashkil etishning amaliy modelini ishlab chiqish hamda boshqaruv jarayonining asosiy elementlarini tizimlashtirish.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

- evakuatsiya jarayonining asosiy bosqichlarini tizimlashtirish;
- xavfni baholash va qaror qabul qilish o'rtasidagi boshqaruv aloqalarini aniqlash;
- aholini ogohlantirish va yig'ish punktlari faoliyatini takomillashtirish yo'llarini ko'rsatish;
- transport-logistika va zaxira marshrutlarini boshqarish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish;
- zaif guruhlarini ko'chirishning ustuvor mexanizmlarini belgilash;
- qabul qilish, vaqtincha joylashtirish va qayta hisobga olish jarayonlari uchun nazorat ko'rsatkichlarini taklif etish;
- amaliy mashg'ulotlar orqali evakuatsiyaga tayyorgarlikni baholash usullarini yoritish.

3. Tadqiqot usullari

Maqolani tayyorlashda tizimli tahlil, taqqoslash, umumlashtirish, jarayonli yondashuv va amaliy modellastirish usullaridan foydalanildi. Evakuatsiya jarayoni o'zaro bog'langan boshqaruv bosqichlari ketma-ketligi sifatida ko'rib chiqildi. Har bir bosqichda kiruvchi axborot, bajariladigan vazifa, mas'ul ijrochilar va nazorat natijasi o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilindi.

4. Aholini ko'chirishni tashkil etishning asosiy tamoyillari

Aholini ko'chirish tadbirlarini tashkil etishda birinchi navbatda inson hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilish tamoyili ustuvor bo'lishi lozim. Qarorlar xavfning rivojlanish tezligi, hududdagi aholi zichligi, transport imkoniyatlari, ob-havo va yo'l sharoiti, tibbiy ehtiyojlar hamda qabul qiluvchi hududlarning sig'imiga asoslanishi kerak.

Amaliy boshqaruvda quyidagi tamoyillar muhim:

- tezkorlik - xavf haqida ishonchli ma'lumot olinganidan keyin kechikmasdan harakat boshlash;
- aniqlik - aholi, boshqaruv organlari va xizmatlarga bir xil mazmundagi tushunarli ko'rsatmalar berish;
- uzluksizlik - aloqa, transport va boshqaruv kanallaridan biri ishlamay qolsa, zaxira mexanizmlaridan foydalanish;
- ustuvorlik - bolalar, keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, homilador ayollar va tibbiy yordamga muhtoj fuqarolarga alohida e'tibor berish;
- muvofiqlashtirish - boshqaruv, tibbiyot, transport, huquq-tartibot, aloqa va kommunal xizmatlar faoliyatini yagona reja asosida olib borish;
- hisobdorlik - ko'chirilgan, qabul qilingan va joylashtirilgan aholi haqidagi ma'lumotlarni muntazam yangilab borish.

5. Evakuatsiyani boshqarishning yetti bosqichli amaliy modeli

Maqolada taklif etilayotgan model evakuatsiyani bir martalik ko'chirish emas, balki xavfni aniqlashdan boshlanib, ko'chirilgan aholini qabul qilish va keyingi nazoratgacha davom etadigan boshqaruv sikli sifatida qarashga asoslanadi.

Bosqich	Asosiy vazifa	Amaliy harakat	Nazorat ko'rsatkichi
1. Xavfni baholash	Tahdid ko'lami va rivojlanishini aniqlash	Xavf manbai, hudud va vaqt bo'yicha ma'lumotlarni yig'ish	Baholash yangilanishi va ma'lumotning dolzarbligi
2. Qaror qabul qilish	Ko'chirish zarurati va ko'lamini belgilash	Hudud, aholi toifalari, muddat va marshrutlarni tasdiqlash	Qaror qabul qilish vaqti
3. Ogohlantirish	Aholini tez va tushunarli xabardor qilish	Sirenalar, SMS, radio, televideniye, mobil guruhlar va rasmiy kanallardan foydalanish	Xabarning yetib borish qamrovi
4. Yig'ish	Aholini tartibli ravishda yig'ish	Yig'ish punktlarini ishga tushirish, ro'yxatga olish, ustuvor guruhlarini ajratish	Yig'ilish va ro'yxatga olish tezligi

5. Ko'chirish	Aholini xavfsiz yo'nalishda tashish	Transport oqimi, piyoda yo'nalishlar va zaxira marshrutlarini boshqarish	Harakatning uzluksizligi
6. Qabul va joylashtirish	Aholini xavfsiz hududda qabul qilish	Ro'yxatga olish, tibbiy ko'rik, oziq-ovqat, suv va vaqtincha joylashtirish	Qabul qilish sig'imi va xizmat ko'rsatish vaqti
7. Keyingi nazorat	Evakuatsiya natijalarini baholash	Yo'qolganlar bo'yicha tekshiruv, ehtiyojlarni aniqlash, hisobot va tuzatishlar	Hisobot to'liqligi va aniqlangan kamchiliklar

6. Aholini ogohlantirish va yig'ish punktlarini tashkil etish

Evakuatsiyaning dastlabki daqiqalarida axborotning tezligi va ishonchliligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xabarlar qisqa, aniq va amaliy harakatni ko'rsatadigan shaklda berilishi kerak. Aholiga xavf turi, ko'chirish zarurati, yig'ilish joyi, harakat yo'nalishi, olib chiqilishi lozim bo'lgan zarur buyumlar va qo'shimcha axborotni olish kanali tushuntiriladi.

Yig'ish punktlarida ro'yxatga olish, axborot berish, tibbiy yordam, yo'nalish ko'rsatish va transportni taqsimlash funksiyalari o'zaro bog'langan holda tashkil etilishi maqsadga muvofiq. Punktlarda navbatni boshqarish, alohida ehtiyojli fuqarolar uchun qulay kirish, ichimlik suvi, sanitariya sharoitlari va aloqa vositalari ko'zda tutilishi kerak.

7. Transport-logistika va evakuatsiya marshrutlarini boshqarish

Transport ta'minoti ko'chirish jarayonining eng ko'p muvofiqlashtirishni talab qiladigan yo'nalishlaridan biridir. Transport vositalari soni bilan bir qatorda ularning sig'imi, texnik holati, haydovchilar zaxirasi, yonilg'i ta'minoti va harakat jadvali oldindan rejalashtiriladi. Asosiy marshrut bilan birga zaxira marshrutlar ham belgilanib, ularning o'tkazuvchanligi va xavfsizligi tekshiriladi.

Evakuatsiya oqimlarini boshqarishda transport vositalarining bir nuqtada to'planib qolishi, yo'llarning tiqilishi va qarama-qarshi oqimlar yuzaga kelishining oldini olish muhim. Buning uchun marshrutlar bo'yicha mas'ul guruhlar, aloqa vositalari va tezkor qayta yo'naltirish tartibi belgilanishi lozim.

8. Zaif guruhlarini himoya qilish

Evakuatsiya rejalarida barcha fuqarolar uchun bir xil yondashuv yetarli emas. Bolalar, keksalar, nogironligi bo'lgan shaxslar, homilador ayollar, yolg'iz yashovchilar va doimiy tibbiy nazoratga muhtoj shaxslar uchun alohida yordam mexanizmlari ishlab chiqilishi zarur. Bunday guruhlarining ro'yxatlari shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish talablariga rioya etgan holda mas'ul xizmatlarda mavjud bo'lishi, transport va tibbiy yordam resurslari esa ularning ehtiyojlariga moslashtirilishi kerak.

9. Qabul qilish va vaqtincha joylashtirish

Qabul qiluvchi hududlar evakuatsiya boshlanishidan oldin o'z sig'imini aniqlashi, joylashtirish manzillarini belgilashi va zarur moddiy resurslarni tayyorlashi lozim. Qabul qilish punktida aholini ro'yxatga olish, vaqtincha joylashtirish, oziq-ovqat va

ichimlik suvi bilan ta'minlash, sanitariya-gigiyena sharoitlarini yaratish hamda tibbiy yordam ko'rsatish bir-birini to'ldiruvchi jarayon sifatida tashkil etiladi.

Ko'chirilgan aholi haqidagi ma'lumotlarning to'g'ri yuritilishi keyingi boshqaruv qarorlari uchun muhimdir. Shu sababli qabul qilish joylarida yagona hisob yuritish, ma'lumotlarni davriy yangilash va mas'ul shaxslarni aniq belgilash tavsiya etiladi.

10. Evakuatsiyaga tayyorgarlikni mashg'ulotlar orqali baholash

Reja mavjudligi uning amalda ishlashini anglatmaydi. Evakuatsiya tizimining haqiqiy tayyorgarligi amaliy mashg'ulotlar orqali tekshirilishi kerak. Mashg'ulotlarda xabar berishdan boshlab aholini yig'ish, transportga chiqarish, marshrut bo'yicha harakat, qabul qilish va joylashtirishgacha bo'lgan jarayonlar sinovdan o'tkaziladi.

Mashg'ulot natijalarini baholashda quyidagi ko'rsatkichlardan foydalanish mumkin:

- ogohlantirish xabarini tarqatish vaqti;
- aholining yig'ish punktiga yetib kelish vaqti;
- ro'yxatga olishning aniqligi;
- transport vositalaridan foydalanish samaradorligi;
- asosiy va zaxira marshrutlarning ishlash holati;
- zaif guruhlariga ko'rsatilgan yordamning to'liqligi;
- qabul qilish va vaqtincha joylashtirish tezligi;
- aloqa uzilishi holatida zaxira aloqa kanalining ishlashi.

11. Amaliy takliflar

•Evakuatsiya rejasini hududdagi xavf xaritasi va transport imkoniyatlari o'zgarishiga qarab muntazam yangilab borish.

•Aholini ogohlantirishda bir vaqtning o'zida bir nechta mustaqil aloqa kanalini qo'llash.

•Har bir asosiy evakuatsiya yo'nalishi uchun kamida bitta amaliy zaxira marshrutni oldindan belgilash.

•Yig'ish va qabul qilish punktlarida mas'ul shaxslar hamda ularning o'rinbosarlarini aniq belgilash.

•Zaif guruhlar uchun alohida transport, tibbiy va kuzatuv mexanizmlarini ishlab chiqish.

•Evakuatsiya mashg'ulotlaridan keyin aniqlangan kamchiliklar bo'yicha tuzatish rejasi tuzish va uning bajarilishini nazorat qilish.

•Transport, tibbiyot, aloqa, huquq-tartibot va kommunal xizmatlar o'rtasida o'zaro axborot almashinuvi protokollarini amalda sinab ko'rish.

12. Xulosa

Favqulodda vaziyatlar xavfi tug'ilganda va sodir bo'lganda aholini ko'chirishni samarali tashkil etish inson hayoti va sog'lig'ini muhofaza qilishga qaratilgan

kompleks boshqaruv vazifasidir. Uning natijadorligi xavfni o'z vaqtida baholash, asoslangan qaror qabul qilish, aholini tezkor ogohlantirish, yig'ish punktlarining tayyorgarligi, transport-logistika ta'minoti, xavfsiz marshrutlar, qabul qiluvchi hududlarning imkoniyatlari va keyingi hisob-nazoratning uzluksizligiga bog'liq.

Taklif etilgan yetti bosqichli model evakuatsiyani yagona sikl sifatida boshqarish imkonini beradi. Mazkur yondashuvda ko'chirishning har bir bosqichi uchun aniq vazifa va nazorat ko'rsatkichi belgilanadi. Ayniqsa, zaif guruhlarini ustuvor himoya qilish, zaxira marshrutlari va aloqa kanallarini tayyorlash hamda amaliy mashg'ulotlar orqali rejalarning ishlash qobiliyatini tekshirish evakuatsiya samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining fuqaro muhofazasi va aholini favqulodda vaziyatlardan muhofaza qilishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
2. Favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularni bartaraf etish bo'yicha amaldagi me'yoriy-uslubiy hujjatlar.
3. Fuqaro muhofazasi bo'yicha o'quv-uslubiy qo'llanmalar va amaliy mashg'ulotlar materiallari.
4. United Nations Office for Disaster Risk Reduction (UNDRR). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction 2015–2030.
5. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC). Disaster preparedness and response guidance materials.
6. World Health Organization (WHO). Emergency preparedness, response and resilience guidance materials.